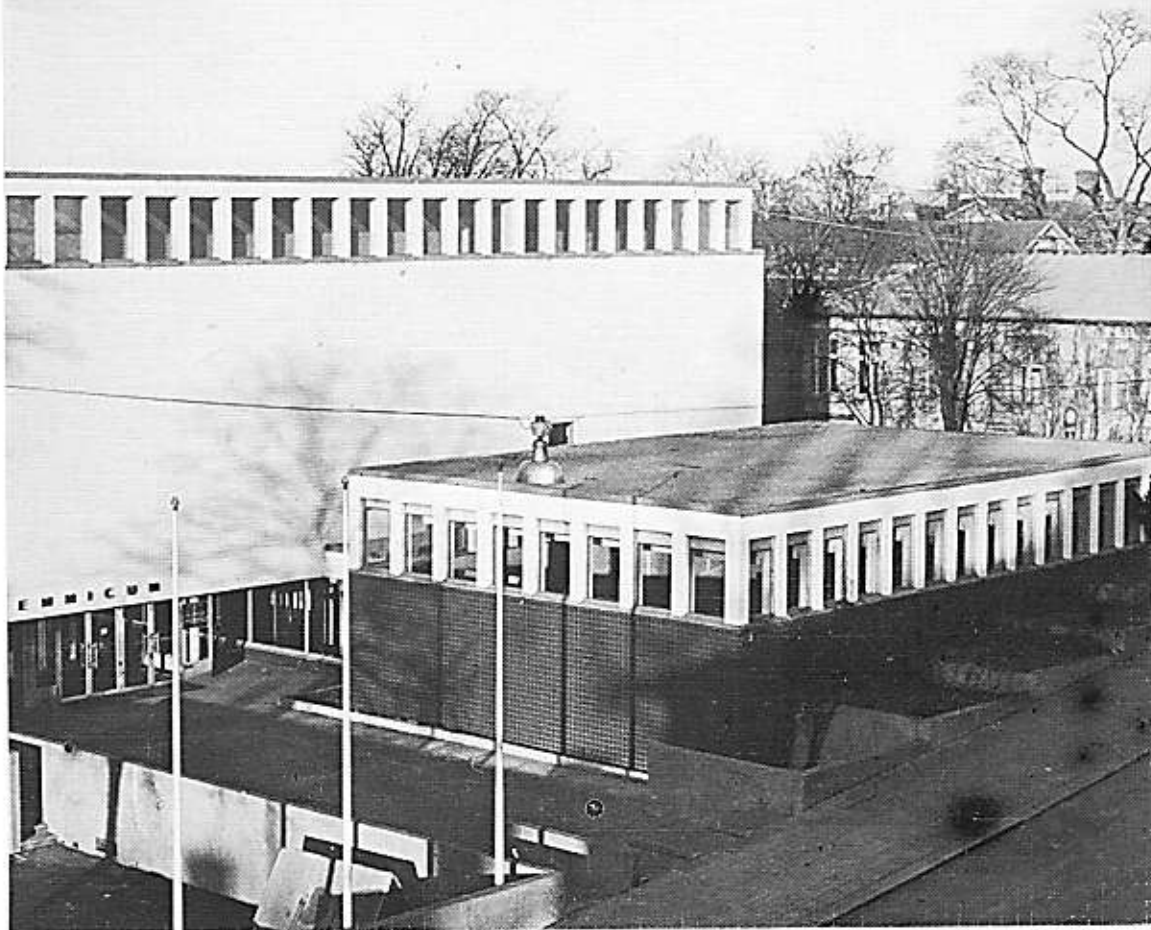

ERIPAINOS:
RAKENTEITA. JUHLAKIRJA OSMO IKOLAN
60-VUOTISPÄIVÄKSI 6. 2. 1978

*Turun yliopiston suomalaisen
ja yleisen kielitieteen lau-
hoksen julkaisuja 6,
Turku 1978.*

Nominaalilausekkeen tematiikka ja eksistentiaalilauseiden ongelma

FRED KARLSSON

FRED KARLSSON

Nominaalilausekkeen tematiikka ja eksistentiaalilauseiden ongelma

1. Taustaksi

Klassisen artikkelisarjansa "Suomen lauseopin ongelmia" esi-koisessa Osmo Ikola (1954) tuli käynnistäneeksi vilkkaan ja vielä-kin jatkuvan keskustelun eräistä suomen syntaksin keskeiskohdista. Eniten esillä ovat olleet subjektin sijanmerkinnän ehdot ja siihen läheisesti liittyvä kysymys eksistentiaalilauseiden eli lyhentäen E-lauseiden luonteesta: perustuuhan Ikolan tunnettu E-lauseiden määritelmä ratkaisevasti partitiivisubjektisuuteen ja tämän syntaktis-semanttisiin edellytyksiin (esim. Ikola 1964 s. 32 ja id. 1976 s. 171).¹

Mitä E-lauseiden sanajärjestykseen tulee, Ikola (1964 s. 48) toteaa eksistentiaalisen *Säkissä on saappaat* -tyypin mon. nom. subjektin olevan normaalipainotteisissa väitöslauseissa aina predikaatin jäljessä; konstituuttien järjestys on siis VS. Tästä havainnosta yleistäen Hakanen (1972 s. 43, 48 ja id. 1973 s. 10, 48, 68) esittää kaikkien normaalipainotteisten E-lauseiden yhdeksi keskeiseksi muotokriteeriksi subjektin predikaatinjälkeisyyden eli VS-järjestyksen kuten lauseessa (1). Implikaationa on tällöin se, että predikaatin-etisen (tavallisesti alkuasemaisen) subjektin sisältävät eli SV-järjestyksiset E-lauseet kuten (2) olisivat erikoispainotteisia, ja näin eräissä tapauksissa onkin.

(1) Huoneessa on ihmisiä.

(2) Ihmisiä on huoneessa.

SV-järjestyksestä huolimatta useimmat lauseet tyyppiä (2) eivät

¹Hakanen (1973 s. 47) esittää seikkaperäisen luettelon siihenastisen keskustelun keskeisimmistä puheenvuoroista. Vuoden 1973 jälkeisistä lisistä voidaan mainita mm. ne, jotka sisältyvät seuraaviin teoksiin ja kirjoituksiin: T. Itkonen (1974, 1975a, b), Siro (1974), Wiik (1974), Wähämäki (1975, 1976), A. Hakulinen (1976), F. Karlsson (1976), Sundman (1976) ja Hirvonen (1977).

kuitenkaan ole erikoispainotteisia; yksikään (2):n muodostimista ei ole kontrastiivis-empaattisesti eikä syntaktisesti merkityssä fokuksessa.² Onhan suomen subjektin fokukseen asettamisen syntaktinen peruskeino sen alkuasemaisuuteen liittyvä predikaattiverbin loppuasemaisuus kuten lauseessa (3), jota parhaiten voidaan pitää (1):n siirtoformina (ks. erityisesti A. Hakulinen 1974 s. 155—; vrt. myös Heinämäki 1976).

(3) *Ihmisiä huoneessa on!*

Miten yleinen ilmiö partitiivisubjektisen lauseen SV-järjestys on? Laajoihin korpuksiin perustuvia tilastotietoja ei liene olemassa, mutta Wähämäen (1975 s. 153) pistokoe, joka käsittää 1349 kaunokirjallisuudesta poimittua part.subj. lausetta, tuotti SV-järjestyksen osuudeksi noin 29 % ja VS-järjestyksen osuudeksi 71 %. Nämä luvut täsmäävät hyvin niiden lukujen kanssa, joihin Hakanen (1972 s. 51) on päätenyt suurin piirtein samankokoisen kaikensubjektisia E-lauseita käsittävän korpuksen pohjalta. Hakasen mukaan SV-järjestyksen osuus on noin 35 % ja VS-järjestyksen noin 65 %. Mitenkään harvinainen tai poikkeuksellinen ilmiö ei siis E-lauseen subjektin predikaatinetisyys ole.

Part.subjektin predikaatinetisyyteen vaikuttavia tekijöitä ei ole toistaiseksi tarkemmin eritelty; näiden tekijöiden peruskartoitus onkin tämän artikkelin päätavoite. Rajoitun tarkastelemaan part.subjektin sisältäviä lauseita, koska ne muodostavat E-lauseiden ytimen ja siten mahdollistavat yleistävän harppauksen koko E-lauseiden kategori-
aan; nominatiivimuotoiset subjektit eivät tältä kannalta ole yhtä keskeisiä. Pyrin empiirisesti osoittamaan, että part.subjektisen lauseen sanajärjestys tavallisesti on ennakoitava seuraus kielen temaat-tisen rakenteen yleisistä, kaikkia lauseita koskevista tendensseistä,³ joista käsiteltävän aiheen kannalta keskeisin on tekstuaalisesti sidonnaisen NP:n pyrkiminen verbin eteen, useimmiten lauseen alkuun. Teesini on siis, että part.subjektin lausepaikka määräytyy samojen tekstuaalisten tekijöiden mukaan kuin muittenkin nominaalilausekkeiden lausepaikat. Siksi vertaan jäljempänä jaksoissa 3 ja 4 keskenään niitä tekijöitä, jotka ovat johtaneet predikaatinetiseen part. subjektiin (SV) ja vastaavaan objektiin (OVS tai OSV), jolloin ilmenee, ettei E-lauseilla ole niille ja vain niille yhteisiä sana-

²T. Itkonen (1975b s. 29) toteaa myös, ettei (2)-tyyppinen subjekti tunnu olevan sen tähdennetympi kuin lauseenalkuinen subjekti yleensäkin. — Fokuksen käsitteen yllä omaksutusta merkityksestä ks. myös Chafe (1975 s. 28) ja Dahl (1969 s. 47—).

³Suomen tematiikasta ks. Sköld (1970), Holman (1975) ja erityisesti A. Hakulinen (1976 s. 102—).

järjestysominaisuuksia. Tämä seikka johtaa lopuksi jaksossa 5 E-lauseiden ja muiden lauseiden syntaktisten erojen ja mainitun dikotomian perusteiden pohdiskeluun. Ensin käsittelen kuitenkin lyhyesti jaksossa 2 eräitä jatkoesityksen kannalta keskeisiä tekstuaalisia käsitteitä.

2. Koheesio, tekstuaalinen sidonnaisuus ja tematiikka

Koheesiolla tarkoitetaan tavallisesti niitä tekstin elementtien (morfeemien, sanojen, lausekkeiden) keskinäisiä semanttisia suhteita, joiden sidostavasta vaikutuksesta teksti on hyvämuotoinen ja omaa tietyn tekstuurin. Koheesiota syntyy erityisesti kahdella tavalla: niin että elementtien semanttinen tulkinta on riippuvainen muista elementeistä (esim. pronominaalinen referenssi) ja niin että elementit kuuluvat samaan semanttiseen kenttään ja tällä tavoin ovat toisiaan lähellä.

Merkityssidokset voidaan karkeasti jakaa kahteen päätyyppiin, kieliopillisiin ja leksikaalisiin. Kieliopillisiin koheesiokkeinoin luen tässä Hallidayta & Hasania (1976) seuraten referenssin, substituution, ellipsin ja konjunktion (vrt. myös Plett 1975 s. 104—). Näitä kaikkia on tietenkin useita alalajeja, esim. persoona-, demonstraatiivinen ja komparatiivinen referenssi. Yhteistä kieliopillisille koheesiokkeinolle on joko niiden elementtien luokkien umpinaisuus (esim. pronominit ja konjunktiot) tai mahdollisuus tulkita ne kieliopilliseksi prosesseiksi (esim. substituutio, ellipsi). On selvää, etteivät keinot eroa toisistaan jyrkästi. Esimerkiksi pronominaalinen referenssi voitaisiin tulkita substituution yhdeksi lajiksi, kuten tietyissä generatiivisen transformaatioteorian muunnoksissa tehdäänkin, ja ellipsi taas on tulkittavissa nollasubstituutioksi.

Leksikaalisiin koheesiokkeinoin kuuluu monenlaisia sanamerkityysuhteita. Tärkeimmät ovat toisto, synonymia tai lähisynonymia ja näihin läheisesti liittyvä parafrasisuhde, hyponymia, erilaiset vastakohtasuhteet (erityisesti komplementaarisuus ja antonyymisuus), sarjasuhteet (esim. viikonpäivät ja lukusanat) ja viime kädessä kaikki samaan tai läheisiin semanttisiin kenttiin kuuluvat elementit kuten *mellakka* — *kuolema*, *juosta* — *kävellä*, *yrittää* — *epäonnistua*, *punainen* — *musta* jne.

Sanajärjestyksen ja tematiikan tutkimuksessa on pitkään, erityisesti prahalaisten funktionaalisen lauseperspektiivin teorian eri muunnoksissa tähdennetty sanojen referenttien tuttuuden ja uutuuden (given/new) eron vaikuttavan sanojen sijaintiin lauseessa. Järjes-

tystä ”tuttutarkoitteiset sanat ensin — uusitarkoitteiset myöhemmin” voidaan pitää jopa kognitiivispuhujaisenaakin universaalisenä tendenssinä (Langackerin 1972 s. 22 tarkoittamassa mielessä), joka tayalla tai toisella pyrkii toteutumaan joka kielessä perussyntaksin kielikohtaisista eroista huolimatta.⁴

Referentin tuttuus/uutuus on kuitenkin semmoisenaan liian epätarkka käsite tematiikan perustyökaluksi. Se ei esimerkiksi pysty selittämään tekstien (4, 5) kursivoituja alkuasemaisia subjekteja.⁵

(4) Defferre tietää mistä hän puhuu, sillä hänen puoluetoveriensä nimiä oli luettelossa, joka toukokuussa 1968 lähetettiin Marseillessa toimivalle haarajärjestölle.

(5) Keräys on toimitettu jo viisitoista kertaa. Täten kerättyjä varoja kanavoituu sekä vaalityöhön että koulutukseen.

Pääsanojen *nimiä* ja *varoja* tarkoitteet eivät ole tuttuja edeltävän tekstin eivätkä tilanne- tai kestotiedon pohjalta. Mutta attribuutiensa välityksellä subjektikonstituentit kuitenkin kytkeytyvät läheisesti edeltävään tekstiin. (4):n attribuutti *hänen puoluetoveriensä* sisältää anaforisen persoonareferenssin, (5):n attribuutti *täten kerättyjä* taas konnektiivisen adverbien ja leksikaalisen osittaistoiston. Kyseiset subjektikonstituentit ovat siis kokonaisuuksina tekstuaalisesti sidonnaisia (vrt. myös Sgall & Hajičová & Benešová 1973 s. 47–48 ja Sgall 1974), ja tämä ominaisuus selittää niiden alkuasemaisuuden. Konstituentti tulee leksikaalisesti sidonnaiseksi yllä mainittujen kieliopillisten ja leksikaalisten koheesiokeinojen turvin.

Mieluummin kuin ”tuttuREFERENSsiset sanat ensin — uusireferenssiset myöhemmin” olisi siis sanottava ”tekstuaalisesti sidonnaiset sanat ensin — tekstuaalisesti vapaat myöhemmin”. On toki selvää, että jälkimmäinenkin formulointi kuvaa tendenssiä eikä ehdotonta lakia.

Jaksossa 3 osoitan tarkemmin esimerkein, miten tekstuaalisesti sidonnaiset part.subjektit usein pyrkivät predikaatin eteen. Esimerkit ovat kuten todettua peräisin tavallisimmista päivälehdistämme.

3. Predikaatinetinen partitiivisubjektii

Annan ryhmittäin esimerkkejä sekä kieliopillisiin että leksika-

⁴Esimerkiksi Setälä on maininnut tästä tendenssistä jo lauseoppinsa ensimmäisessä painoksessa (1880 s. 53). Setälän mukaan ”— on luonnollinen järjestys se, että *tunnettu*, ennen mainittu subjekti käy predikaatin edellä, mutta *epämääräinen* predikaatin jäljessä —”.

⁵Referentin tuttuuden ja uutuuden ongelmista ks. myös Dahl (1976). — Tekstit (4, 5) sekä kaikki jatkossa käytettävät esimerkit on poimittu päivälehdistä.

lisiin koheesiokeinoin perustuvan tekstuaalisen sidonnaisuuden laukaisemasta SV-järjestyksestä. Hyvin yleisiä ovat ensinnäkin sellaiset predikaatinetiset part.subjektit, jotka sisältävät pronominaalisen (6—13) tai komparatiivisen (14—16) referenssin.

- (6) Meistä ei ole miljonääreiksi. Me emme kestä rahaa. Kun *sitä* tuli, se pantiin saman tien menemään.
- (7) Meidän aikainen yhteiskuntamme on jo läpeensä kyllästetty musiikilla. *Sitä* tulvii kaikilta kanavilta tuutin täydeltä.
- (8) Oman perheen ja lähimpien tuki on tärkeintä. Jos *sitä* ei olisi ollut, niin en tiedä mitä olisi tapahtunut.
- (9) Öljyä on saatu pumpatuksi säiliöistä vasta kymmenesosa. *Sitä* on yhä noin 400 tonnia repeytyneissä tankeissa.
- (10) Eri paikkakunnilla on esiintynyt suuria lakkoja. *Näitä* on esiintynyt viime aikoina erityisesti Valencian piirikunnassa.
- (11) Nyt on esitelty yli 1300 kirjailijaa. *Heitä* on jakautunut tasaisesti ja omaehtoisesti ympäri Suomen.
- (12) Osatukimusten tulokset pyritään saattamaan julkisuuteen *sitä* mukaa kun *niitä* valmistuu.
- (13) Keskiasteen oppilaitoksia ei ole tarpeeksi. *Niitä* ei ole siellä, missä *niitä* eniten tarvittaisiin.
- (14) Lukiokin uudistuu keskiasteen muuttuessa, mutta ei mullistavasti. *Eniten kiistaa* syntyy siitä, että saksa, ranska ja venäjä esitetään valinnaisaineiksi.
- (15) Opettajakunnalle ei ole myöskään näytetty kannatusyhdistyksen jäsenluetteloa. *Samanlaista menettelyä* on esiintynyt muissakin korvaavissa kouluissa.
- (16) Pörssissä on vielä monia pitkälti perheyhtiöitä. Kun *muita tuloja* ei aina ole, omaisuusvero on raskas.

Komparatiiviseen referenssiin kuuluvat paitsi kieliopillinen komparaatio myös (leksikaalisempänä keinona) semmoiset sanat kuin *muu, samantapainen, sellainen, toinen* ja *yhtä* (esim. suuri). Konjunktion kautta sidonnaisesta subjektista yllä annettiin jo yksi esimerkki (5). Toinen on (17), jonka subjekti sisältää partikkelin *-kin*.

- (17) Johtoporukka liikkui tiiviisti yhdessä, vaikka reitinvalinnan olisi pitänyt sirtella miehiä pitkillä rastiväleillä. *Pahoja soitakin* ja *poikittaisia esteitä* oli vaikeuttamassa kulkua.

Leksikaalisen koheesion kautta sidonnaisista ja siten predikaatinetisistä part.subjekteista ovat hyvin yleisiä tarkan tai muunnellun toiston sisältävät (18—25). Esimerkeissä part.subjektia edeltäväkin sidosjäsen on kursivoitu.

- (18) Tähän mennessä on löydetty ainakin 12 *autoihinsa* kuoliaaksi jäätyneitä. *Tuhansia autoja* on jatkuvasti korkeiden nietosten peitossa.
- (19) *Raskas öljy* on saastuttanut useita vesilintujen pesimärantoja.

Pahimmin saastuneen Ruisniemen ohella *raskasta öljyä* on ajautunut runsaasti myös Reitaviikinpohjaan.

- (20) *Pankkien määräaikaistalletusten* yhteismäärä on jo kohonnut yli 10 miljardin markan. Marraskuun lopussa viime vuonna *määräaikaistalletuksia* oli pankeissa kaikkiaan 10386 miljoonaa.
- (21) Kansalaiset ovat kohdistaneet *suuria odotuksia* hallituksen työllisyyspolitiikkaan. Epäilemättä *odotuksia* kohdistuu uudistuspolitiikkaankin.
- (22) Meillä on tarkoitus kaikesta huolimatta saada pitkäjänteisyyttä *tähän määrärahopolitiikkaan* kun *niitä rahoja* joskus taas alkaa ilmestyä.
- (23) *Halvan tuonnin* uhka on torjuttu keskittymällä erikoislankoihin. Vientiin *tuotteita* ei toistaiseksi ole liennyt.
- (24) *Työttömyys* on julmuutta työtätekeviä kohtaan. Ja kun *työtä* ei kerta kaikkiaan ole, mikä on ihmisen arvo ja hinta?
- (25) Turvapaikkaoikeutta koskevan *yleissopimuksen* aikaansaaminen täyttäisi pahan aukon. *Tällaisia sopimuksia* maailmassa on vain alueellisesti, kuten Afrikassa ja latinalaisessa Amerikassa.

Usein part.subjektin ja verbin SV-järjestyksen ovat aiheuttaneet (lähi)synonymia tai parafrasisuhde (26—28), kuuluvuus samaan semanttiseen kenttään kuin edeltävä sidosjäsen (29—33) tai erilaiset vastakohtasuhteet (34—36). Esimerkeissä molemmat sidosjäsenet jälleen kursivoidaan.

- (26) Ahti Karjalaisella on kuitenkin *virheetön, 25 vuoden ulkopolitiittinen suoritus*, erityisesti suhteissa Neuvostoliittoon. *Sitä sulkaa* ei ole joka pojan hatussa.
- (27) *Eikä Fälldin* ole *onnistunut* ilman kylmää hikeä otsalla ja ylähuulella luotsaamaan läpi hallitusvastuun ensimmäisten kahdeksan kuukauden. *Vaikeuksia* hänen eteensä on kasaantunut ennätysvauhdilla.
- (28) Pohjois-Suomen vesioikeus kuulustelee *satoja ihmisiä*, jotka ovat tehneet muistutuksia toimitusmiesten lausunnoista. *Asianosaisia* jutussa on kaikkiaan tuhatkunta.
- (29) Uuden hallituksen *ohjelmanjulistus* syntyi varsin nopeasti. Sisällöltään se vastaa pitkälle SDP:n sille asettamia vaatimuksia. Voi sanoa, ettei *tavoitteita* ainakaan puutu.
- (30) 1970-luvun alussa tulivat *väriäpäästävät farkut* markkinoille, ja sen jälkeen alkoi tapahtua. *Uusia valmistajia* tuli mukaan pilvin pimein ja Suomen nuorisoo puettiin kerralla sinisiin.
- (31) *Ydinvoimapolitiikan* osaratkaisut tulevat Fälldinille tasaisin väliajoin tänä vuonna ja ensi vuoden alussa, kun *uusia reaktoreita* valmistuu latauskuntoon.
- (32) Torstaiaamun junan lähtiessä henkilökunta totesi *veturin* olevan huonossa kunnossa, mutta *vaihtokalustoa* ei ollut.
- (33) Yliopistoalueen keskellä *ammuskeltiin* keskiviikkona ja useiden

- opiskelijoiden kerrottiin saaneen surmansa. *Yhteenottoja* puhkesi jo viime viikolla.
- (34) Helsingin veroviraston käytävillä parveili maanantaina ihmisiä *sankoin joukoin*. *Suoranaista ruuhkaa* ei kuitenkaan ollut.
- (35) Eräänä päivänä näyttelijä päätti *ratkaista* asian, mennä ja ostaa turkin. *Ongelmia* syntyi vasta turkisliikkeissä.
- (36) Lukion uudistustyö on edennyt melko *rauhallisesti*, jos kohta *kiistaa* varmaan syntyy ainakin ns. harvinaisista kielistä.

Useista esimerkeistä käy ilmi, että tekstuaalinen sidonnaisuus voi perustua sekä kieliopilliseen että leksikaaliseen koheesioon, esim. (5, 14, 22, 26, 30). Eräissä tapauksissa predikaatinetinen part.subjecti on lievässä kontrastiivisessa fokuksessa, erityisesti kiellon yhteydessä, vrt. (26, 32, 34). Viimeksi mainittujen kaltaiset tapaukset eivät kuitenkaan ole predikaatinetisten part.subjecttien kaikkein yleisimpiä edustajia.

4. Objektin predikaatinetisyys

Suomen sanajärjestyksen peruspiirteitä on tekstuaalisesti vapaan transitiivisen väitöslauseen SVO-järjestys. Mutta milloin objekti on tekstuaalisesti sidonnainen, sen predikaatinetisyys (joka tavallisimmin on alkuasemaisuutta) on hyvin yleistä ilman että se tai jokin sen alakonstituenteista olisi fokuksessa.⁶ Lauseen pääkonstituenttien järjestys voi tällöin olla joko OSV tai OVS. Edellinen on yleinen milloin subjektikin on tekstuaalisesti sidonnainen, jälkimmäinen taas milloin subjekti on tekstuaalisesti vapaa, erityisesti milloin se rematisoidaan eli esitellään referenssiltään uutena. Usein objektin tematisointitarve ja subjektin rematisointitarve yhdessä myötävaikuttavat OVS-järjestykseen.

Seuraavassa esitellään joukko konkreettisia esimerkkejä tekstuaalisesti sidonnaisen fokusoimattoman objektin predikaatinetisyydestä. Ryhmittely noudattaa samaa kategoriointia kuin jaksossa 3. Esimerkit (37—43) havainnollistavat siten anaforista pronominaalista referenssiä ja esimerkit (44—46) komparatiivista referenssiä.

⁶Tietenkin objektin fokusoimisen peruskeino suomen kielessä on alkuunsiirto lausemuotoon OSV, esim. *Kirjan Kalle osti!* (vrt. Emondsin 1976 s. 30—31 topikalisaatio). Tämä fokusointikeino ja yllä käsiteltävät ei-empaattiset, temaattisesti määräytyvät predikaatinetiset muunnokset eivät tietenkään ole objektin sanajärjestyksen ominaispiirteitä: koskevathan ne kaikkia perussyntaksin verbinjälkeisiä komplementteja (vrt. A. Hakulinen 1976 s. 106—107). Objekti edustaa siis jaksossa 4 muitakin komplementteja.

- (37) Oiva Lehti katosi viikko sitten matkalla Jungfruskäristä Houtskariin. *Hänet* löysi yhteysalus Kumlinge.
- (38) Ajatus taloudellisista varastoista on herättänyt mielenkiintoa Valkoisessa talossa. *Sitä* on pohtinut myös Saksan Liittotasavallan hallitus.
- (39) Maksullisia suhteita ehti kertyä kymmeniä, joiden rahallinen tuotto naisen oman kertoman mukaan oli noin 5000 mk. *Asettamiaan taksoja* nainen ei tietävästi ole noudattanut. (Huom. possessiivisuffiksi!)
- (40) Päälomake on 1. *Sitä* käyttävät jakamattomien kuolinpesien lisäksi kaikki yksityiset henkilöt.
- (41) Ammattiyhdistysliikkeen valta on kasvanut. *Tämän* ovat huomanneet myös poliitikot.
- (42) Pariskunta myi asiakkaille myös naisen alastonkuvia. *Ne* on ottanut naisen aviomies ja keskisuomalainen ammattikuvaaja.
- (43) Esimerkiksi Pispalantien varastoalue ja Halisten peltoalue ovat tarkoitukseen sopivia. *Näitä alueita* virkamiehet kuitenkin pitivät varattuina liikennesuunnitelmia varten.
- (44) Meidän on siis alettava jättää vähemmälle teollisen kauden tyylistä suunnitteluamme — vaikka *muunlaistahan* eivät useimmat suunnittelijat edes tunne.
- (45) Työnantaja tahtoi tuoda työnluokituksen Hellaksen makeistehtaalle. *Samaa tahtomusta* on ilmaissut pääluottamusmieschdokaskin.
- (46) Näin sanoo perulainen upseeri. Mutta *ehkä kaikkein pragmatistisimman ennustuksen* tarjoaa vanha perulainen poliitikko. Konjunktioita edustavat seuraavat kaksi esimerkkiä.
- (47) Vasta kohti vuoden loppua Pääatalo oli päässyt työvireeseen. *Tekstiäkin* hän suolsi nyt miltei kahden romaanin verran.
- (48) Viittaus liittyi Mieltusen viiden puolueen hallituksen hallituskautteen. *Hallituksen tuolloistakin toimintaa* leimasivat alituiset riidat ja kommunistien erivapauspyynnöt.
- Leksikaalisen koheesion lajeista esimerkit (49—54) havainnollistavat erilaisia toistomekanismeja, esimerkit (55—62) taas synonyymisia, parafraastisia, kenttä-, sarja- ja muita vastaavia semanttisia suhteita.
- (49) Kukaan ei enää *usko* hintasäännöstelyyn. Ja *uskon* on vienyt viime vuosien kokemus.
- (50) Räjähättömän *pommin* löytämiseen päättyi pojan ja koiran onkimatka. *Pommin* löysi rantahiekkää kaivelemaan ryhtynyt koira.
- (51) Poniatowski ilmoitti *kaappareille*, että vaatimuksiin ei suostuta. *Kaappaajia* odottaa Yhdysvalloissa murhasyyte.
- (52) *SYP:n* painajaisena on ollut pankkilaki. *Yhdyspankkia* on pitkään uhannut pakollinen osakeanti.

- (53) Mietet pakenivat Linnankatu 70:ssä sijaitsevasta pankista *autolla*. *Auton* he jättivät läheiselle pysäköintipaikalle.
- (54) *Opetusministeri Väänänen* katsoi, että ellei keskustapuolueen ministeriryhmässä ole yhtäkään naista mukana, on se selvä epäluottamuslause naisia kohtaan. *Väänänen* pudottaisi hallituksesta lähinnä se, että hallitukseen tulee Uudenmaan edustajana myös Virolainen.
- (55) Kotikielen opetusta saavalle lapselle annetaan avustusta noin 3000 *kruunua* lasta kohden. *Tätä summaa* Mogård halusi verrata erityisopetuksen vastaavaan avustukseen.
- (56) Torstai-iltana löytyi Vallilasta *viinuri Lauri Aittomäki* kuoliaaksi pahoinpideltynä. *Miehen* löysivät poliisit, jotka saapuivat paikalle miehen tuttavien pyynnöstä.
- (57) Vammaisjärjestöjen kulttuuritoimintaan myönnettiin *avustusta huomattavasti vähemmän* kuin taiteen keskustoimikunta esitti. *Poispyyhityt varat* hallitus siirsi lähinnä kepulaisten vaaliman kulttuuriperinteen tukemiseen.
- (58) Tarjolla on ulkoilua, kuntolenkkiä ja kävelyteitä, liikuntapelejä tenniksestä alkaen. *Talon kahdeksaa saunaa* isännöi liikunnanohjaaja Leo Silolahti.
- (59) Edelleen jaettiin kouluosasto siten, että Kivistölle tulivat aikuiskoulutus, yleinen kirjastotoimi, opintoretkelytoiminta, keskiasteen koulutuksen uudistaminen sekä ammattikasvatushallitus. *Loput* sai opetusministeri Gestrin, jonka toimialaan tuli mm. peruskoulu ja korkeakoululaitos sekä opintotuki.
- (60) Juomatapa levisi Pohjois-Afrikkaan, Balkaniin, Persiaan ja Syyriaan ja Etelä-Intiaan vuosina 1000—1600. *Euroopan* kahvi oli valloittanut 1600-luvun loppuun mennessä.
- (61) *Simonen* oli teräväkielinen. Hän osasi nolata ja ärsyttää. Siksi häntä sätittiin sekä aiheesta että aiheetta. *Simosen älykkyyden* myönsivät kuitenkin kiivaimmatkin vastustajat.
- (62) Ministeri Karjalainen yllätti torstaina hallituskumppaninsa esittämällä *neuvottelupyynnön* vasemmistolle. *Karjalaisen lausunnon* julkaisi Suomenmaa.

5. Päätelmiä ja keskustelua

Esittämäni empiirinen todistusaineisto oikeuttaa päättelemään, ettei part.subjektisten E-lauseiden ja objektillisten lauseiden välillä ole mitään temaattisesti olennaista eroa. Jos nimittäin analyysin lähtökohdaksi valitaan tekstuaalinen näkökulma kuten yllä on tehty, päästään yleistykseen, että molempien mainittujen ja muidenkin lausetyyppien sanajärjestys pääasiallisesti määräytyy samojen temaat-

tisten perustendenssien mukaan. Näistä tärkeimmät ovat tekstuaalisesti sidonnaisen NP:n predikaatinetisyys ja tekstuaalisesti vapaan NP:n predikaatinjälkeisyys. Part.subjektin tematiikka ei siis periaatteellisesti poikkea muiden konstituenttien, esim. nom.subjektin ja part. tai akk.objektin tematiikasta.

Part.subjekti voi näin muodoin olla temaattinen yhtä hyvin kuin remaattinenkin. Sen temaattisuuden mahdollisuutta on eksplisiittisesti tähdentänyt jo Sadeniemi (1955 s. 10—12) todetessaan, että esim. seuraavien lauseiden kieliopilliset subjektit ovat samalla psykologisia subjekteja eli teemoja.

(63) a. *Ruotsalaisväestöä* asuu Ahvenanmaalla sekä Pohjanlahden ja Suomenlahden rannikolla.

b. Partio yritti palata, mutta *vihollisia* oli jo selkäpuolellakin.

Ikolan mukaan part.subjekti on ylipäättänsä mahdollinen vain sillä semanttisella edellytyksellä, että tarkoitteen olemassaoloa ei ole edellytetty (Ikola 1964 s. 28). Asian voisi ilmaista myös näin: part.subjekti on mahdollinen vain milloin subjektisanaan ei liity sen tarkoitteeseen kohdistuvaa eksistentiaalista presuppositiota. Nähdäkseni tämä näkemys kuitenkin on altis vasta-argumenteille, joista todistusvoimaisimmat ovat tekstifrekvenssiltään yleiset anaforiset pronominisubjektit tyyppiä (6—12) yllä. Toistan vain yhden esimerkin (6).

(6) Meistä ei ole miljonääreiksi. Me emme kestä rahaa. Kun *sitä* tuli, se pantiin saman tien menemään.

Anaforisten pronomien pragmaattisesti oikea käyttö hyvämuotoisessa tekstissä edellyttää aina tarkoitteen olemassaoloa ja sen tunnettuutta.⁷ Lauseen (6) *sitä*-subjektin tarkoitteen olemassaolo on siis presupponoitu ja subjekti on tekstuaalisesti sidonnaisena joutunut teemaksi: auki jää sen sijaan tarkoitteen kvantiteetti, joka ilmoitetaan ei-totaaliseksi eli ”epämääräiseksi”.⁸ Näin ollen partitiivin käyttö ei liity niinkään läheisesti tematiikkaan ja presuppositioihin kuin kvantifikaatioon (vrt. myös Tuomikoski 1977). Vain jotkin NP:t ovat kvantifioitavissa partitiiviksi, erityisesti jaollisen pääsanana sisältävät kuten (64), mutta eivät jaottoman sisältävät (65).

(64) Kadulla on autoja.

(65) *Kadulla on autoa.

Edelleen subjektin epämääräiskvantifikaatio on riippuvaista predikaattiverbin semantiikasta: part.subjekti on mahdollinen esim. oloverbien (64) mutta ei monien mentaalisten, emotionaalisten ja abstrak-

⁷Sanottu koskee tietenkin ensisijaisesti myöntölauseita. Kieltolauseissa tarkoitteen olemassaolo voidaan kiistää.

⁸Partitiivin semantiikasta ks. T. Itkonen (1975b, erityisesti s. 10—12).

tismerkityksisten verbien kanssa (66—68), joiden yhteydessä epämääräiskvantifikaatio oikeastaan on pragmaattisesti luonnotonta (vrt. Sundman 1976 ja A. Hakulinen & F. Karlsson 1978).

(66) *Viidakossa hymyi *tyttöjä*.

(67) *Viidakossa pelästy *(useita) erämiehiä*.

(68) *Papiksi kelpaa *miehiä, ei naisia*.

Emotionaaliset ja mentaaliset verbit ilmaisevat yksityisiä tiloja (private states), kuten esim. metafysiikan klassisessa fyysisestä ruumista ja psyykkistä tietoisuutta koskevassa keskustelussa on tähdenneetty. Erämiehen *x* pelon tunne (vrt. lause (67)) on siis hänen yksityistä pelkoaan, joka ei ole "samaa pelkoa" kuin erämiehen *y* pelon tunne, vaikka nämä tunteet aiheuttaisikin samassa tilanteessa sama ärsyke. Partitiivisen epämääräiskvantifikaation mahdottomuudelle mainitun kaltaisissa tapauksissa voidaan siis antaa luonteva selitys; part.subjektin ja verbin kombinatoristen rajoitusten ongelma on enemmän pragmaattinen kuin syntaktinen.

Jos yllä käyty argumentointi pitää paikkansa, päädyttäisiin sellaiseen lopputulokseen, ettei E-lauseiden ja muiden lauseiden raja ole kovin jyrkkä,⁹ toisin kuin esim. Hakanen (1972 s. 36) esittää. Partitiivin esiintymisen ehdot ovat yleinen ensisijaisesti kvantifikaatioon liittyvä ongelma, joka paitsi subjektia koskee myös objektia ja predikatiivia. Toiseksi E-lauseiden sanajärjestys noudattaa samoja temaattisia yleistendensejä kuin muidenkin lauseiden. Ja vihdoin E-lauseiden kolmantena ominaispiirteenä pidetylle predikaattiverbin fiksoitumiselle yks. 3. persoonaan (69, 70) voidaan myös osoittaa melko luonteva E-lausehypoteesista riippumaton tulkinta.

(69) a. Kadulla *on* autoja.

b. *Kadulla *ovat* autoja.

(70) a. Koivuun *puhkesi* lehdet.

b. Koivuun *puhkesivat* lehdet. (≠ (70a))

Ensinnäkin (69a)-tyypissä ei välttämättä ole kyse varsinaisesta inkongruenssista ollenkaan, mikäli verbien persoona- ja lukukongruenssi määritellään "-t -kongruenssiksi". Toisin sanoen vain mon. nom:n t:n mutta ei mon. part:n (esim. *autoja*) sisältävä subjekti¹⁰ laukaisee

⁹T. Itkonen (1975b s. 31) asettaa myös kyseenalaiseksi, "— — onko tarkka rajanveto eksistentiaalisten ja ei-eksistentiaalisten lauseiden välillä tarkoituksenmukaista tai mahdollistakaan".

¹⁰Yleinen tendenssi eri kielissä on se, että verbikongruenssin laukaisee lauseen teema eikä pelkästään kielipillinen subjekti tai (objektikonjugaation omaavissa kielissä) objekti, vrt. Givón (1975). Tästä tendenssistä on merkkejä suomen kielessäkin, jossa kongruenssin usein laukaisee passiivilauseen temaattinen objekti, esim. *Huoneet ovat maalattu*.

kyseisen kongruenssin. Todisteen tämän tulkinnan puolesta tarjoaa -vAt -päänteen historiakin: onhan sen -t etymologisesti joskaan ei enää synkronisesti sama kuin nominien mon:n -t.

Toiseksi myös (70a)-tyypin kongruenssin puutteelle voidaan tarjota luonteva selitys, mikäli otetaan huomioon kongruenssi-ilmiöiden yleinen direktionaalisuus (ks. F. Karlsson 1977). Yleensä kongruenssi toimii ajassa lineaarisesti eli kirjoitetussa kielessä "vasemmalta oikealle". Milloin kongruenssin laukaisija joutuu verbin jälkeen kuten (70a):ssa, kongruenssisääntö joutuu toimimaan vastavirtaan, ja tällöin sen soveltamatta jättäminen on ymmärrettävää. Sikäli kuin lause (70b) taas on oppositiossa lauseeseen (70a), sitä on lähinnä pidettävä lauseen *Lehdet puhkesivat koivuun* temaattisena muunnoksena.

KIRJALLISUUTTA

- CHAFE, WALLACE L. 1975: "Givenness, Contrastiveness, Definiteness, Subjects, Topics, and Point of View." Ks. Li 1975, toim., s. 25—56.
- DAHL, OSTEN 1969: *Topic and Comment: A Study in Russian and General Transformational Grammar*. Slavica Gothoburgensica 4. Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborg.
- 1976: "What is New Information?" Ks. Enkvist & Kohonen 1976, toim., s. 37—50.
- EMONDS, JOSEPH E. 1976: *A Transformational Approach to English Syntax*. Academic Press, Inc., New York.
- ENKVIST, NILS ERIK & VILJO KOHONEN 1976: toim., *Reports on Text Linguistics: Approaches to Word Order*. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut, Nr. 8. Åbo.
- GIVÓN, TALMY 1975: "Topic, Pronoun, and Grammatical Agreement." Ks. Li 1975, toim., s. 149—188.
- HAKANEN, AIMO 1972: "Normaalilause ja eksistentiaalilause." *Sananjalka* 14, s. 36—76.
- 1973: *Kontrastiivista lauseanalyysia: eksistentiaalilauseet*. Turun yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 1. Turku.
- HAKULINEN, AULI 1974: "On Some Movement Rules in Finnish." Ks. Östen Dahl, toim., *Papers from the First Scandinavian Conference of Linguistics*, Göteborg 1974, s. 149—162.
- 1976: *Reports on Text Linguistics: Suomen kielen generatiivista lauseoppia 2*. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut, Nr. 7. Åbo.
- HAKULINEN, AULI & FRED KARLSSON 1978, *Näkökulmia nykysuomen lauseoppiin*. Käsikirjoitus, Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- HALLIDAY, M.A.K. & RUQAIYA HASAN 1976: *Cohesion in English*. Longman, London.
- HEINÄMÄKI, ORVOKKI 1976: "Problems of Basic Word Order." Ks. Enkvist & Kohonen 1976, toim., s. 95—106.

- HIRVONEN, ILKKA 1977: Tematiikka, species ja sanajärjestys. Suomen ja ruotsin vertailua. Sivulaudaturtutkielma. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitos.
- HOLMAN, EUGENE 1975: "Teema/reema -rakenne ja suomen kielen sanajärjestys." *Vir.* 79, s. 279—288.
- IKOLA, OSMO 1954: "Suomen lauseopin ongelmia." *Vir.* 58, s. 209—245.
 ——— 1964: Lauseopin kysymyksiä.² Tietolipas 26. SKS, Helsinki.
 ——— 1976: "Suomen kielioppi ja oikeakielisyysoapas." Ks. Osmo Ikola, toim., *Nykysuomen käsikirja*,⁴ Weilin & Göös, Tapiola, s. 9—221.
- ITKONEN, TERHO 1974: "Ergatiivisuutta suomessa I." *Vir.* 78, s. 379—398.
 ——— 1975a: "Ergatiivisuutta suomessa II." *Vir.* 79, s. 31—65.
 ——— 1975b: Erään sijamuodon ongelmia. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Myös Suomalainen Tiedeakatemia: esitelmät ja pöytäkirjat 1974 (1976), s. 173—217.
- KARLSSON, FRED 1976: *Finskans struktur*. Liber Läromedel, Lund.
 ——— 1977: "Syntaktisten kongruenssijärjestelmien luonteesta ja funktioista." *Vir.* 81, s. 359—391.
- LANGACKER, RONALD 1972: *Fundamentals of Linguistic Analysis*. Harcourt Brace, New York.
- LI, CHARLES N. 1975: toim., *Subject and Topic*. Academic Press, Inc., New York.
- PLETT, HEINRICH F. 1975: *Textwissenschaft und Textanalyse*. Quelle & Mayer, Heidelberg.
- SADENIEMI, MATTI 1955: "Subjektin totaalisuudesta ja osittaisuudesta." *Vir.* 59, s. 10—17.
- SCHMIDT, SIEGFRIED J. 1973: *Texttheorie*. Fink Verlag, München.
- SETÄLÄ, E. N. 1880: *Suomen kielen lauseoppi*.¹ K. E. Holmin kustannuksella, Helsinki.
- SGALL, PETR 1974: "Focus and Contextual Boundness." Ks. Östen Dahl, toim., *Topic and Comment, Contextual Boundness and Focus*, Helmut Buske Verlag, Hamburg, s. 25—52.
 ——— & EVA HAJIČOVÁ & EVA BENEŠOVÁ 1973: *Topic, Focus and Generative Semantics*. Scriptor Verlag, Kronberg.
- SIRO, PAAVO 1974: "Eksistentiaalilauseen hämähäkinverkkoa." *Vir.* 78, s. 35—46.
- SUNDMAN, MARKETTA 1976: Eksistentiaalilauseet. Sivulaudaturtutkielma. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitos.
- SKÖLD, TRYGGVE 1970: *The Object in Pre-Predicative Position in Swedish*. Acta Universitatis Upsaliensis, Nova Series 2:3, Uppsala.
- TUOMIKOSKI, RISTO 1977: "Objektinsijaisista määrän adverbialeista." Käsikirjoitus. Ilmestyy *Virittäjässä*.
- WIIK, KALEVI 1974: Suomen eksistentiaalilauseiden "subjekti". Turun yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja 13. Turku.
- WAHAMÄKI, BÖRJE 1975: Om finskans existentialsatser och därtill hörande problem. *Lisensiaatintutkielma*. Åbo Akademin suomen kielen laitos.
 ——— 1976: "On Textual Functions of Existential Sentences in Finnish." Ks. Robert T. Harms & Frances Karttunen, toim., *Papers from the Transatlantic Finnish Conference*, Department of Linguistics, University of Texas at Austin, s. 151—164.